

Arkiv
Jonobergsmaten

ACC. NR. 4759 s 49-89

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Landskap: Småland, Upptecknat av: Fabian Karlsson,
Härad: Konga Adress: Väckelsång.
Socken: div. s:nar. Berättat av
Uppteckningsår: Född år i

Uppteckningen rör

Skriv endast på denna sida!

avskrift av
Kronobergsmanus

4759

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

49

Historier om ordstäv.

Uppteckn. i Väckelsångs socken av
Fabian Karlsson.

"Dä som ä fö möe sau ä dä".

Det var en torpargumma i Väckelsångs socken, vilken aldrig hade varit i någon stad. Hon hade sitt hem i skogen, och det längsta hon vandrat, var väl till socknens kyrka. Kyrkbyn var således den största plats hon sett. Så blev hon en gång erbjuden att få åka med en bonde till Växjö. Gumman följde med på den långa resan till staden. När hon utifrån Kampen fick se Växjö stad, så skall hon hava slagit ihopa händerna och utropat "Dä som ä fö möe, sau ä dä". Detta blev sedan ett ordstäv i hemtrakten.

"Dä gaur fram å tebaka som Pesse-Pellens handel"!

Detta ordstäv härleder sig från en gammal knalle från Söd. Sandsjö socken. Pesse-Pellen kallades han och han gick omkring med litet handel. Hela handelslagret rymdes i en gammal matväska. När han kom in i en stuga, så sade han: "Å hå ja ha, ska ni hanla nåe i da". Så räknade han upp vad han hade:

Skriv endast på denna sida!

"tvajel" (tvål), stoppnålar, synålar, mässingskammor m.m. småsaker. Så kunde han hava en liten låda med "säckåpenna".

"Di ä goa, fö ja haa själva såijlat dom". Gubben, slog sig ner i ett soffhörn med äskan bredvid sig. "Å hå ja ha, ja haa sau ont au föllnad", beklagade han sig alltid. I soffhärnet kunde gubben sedan sitta en lång stund och sova, innan han vandrade vidare.

"Maungen gautt frau gaur å grunn, men ingen frau sett senne."

En fattig torpargumma kom en gång till en rik och välbärgad bonde och bad om litet korn. Men bonden skällde på henne och sade: "En tocken ska inget koan ha, ett tocket skrälle, som inte görå själv fö föan!" Gumman förstod då att hon inget korn kunde få. Men hon var "öraklokå", och innan hon gick sade hon: "Maungen gautt frau gaur å grunn, men ingen frau sett senne". Detta bet på den styvsinnste bonden, så att han befallde, att man skulle mäta upp en skäppa korn. Så gumman fick ändå sitt korn, och hon fick det kvarnat med av bonden. Det var i dåliga tider, så gumman behövde nog kornet.

"Sau hâijte dä", sa bongen te abetekan.

Detta ordstäv är från "färabönnernas tid.

Det var då man körde lass från Karlshamn till Växjö. Man gav sig av på den långa resan i enspännar- eller bultavagn. Vagnen smörjdes med tjära, och för detta ändamål hängde en tjärburk

Skriv endast på denna sida!

bak på längden. Sniglar och iglar brukades samlas upp på vägen och läggas i smörjburken.

Smälänningar och blekingar kunde aldrig komma överens. Vid pusteställen och gästgivaregårdar stod många bartaljer. Nere i Karlshamn hade en del smålandsbönder fått för Alltid försökte de göra honom ett spratt. En gång hade en "färabonge" fått för sig att han skulle hava apotekaren till att äta gödsel. Åtföljd av hela skaran bönder stegade han in på apoteket. Han hade med sig litet torkad och väl söndersmulad gödsel väl insvept i ett papper. "Ja skulle vella ha lite pollvä, men ja våijt inte va då håijte. Men då ä tocke här," sade han. Apotekaren tog en nypa och gned mellan fingrarna, men han kunde ej förstå vad det var för medicin. Så satte han tungan mot det och smakade. "Fy f-n, det är ju skit", ropade han. "Sau håijte då", sade bonden till apotekaren och drog sig ut genom dörren tillsammans med skrattande bönderna.

- Det bör kanske också omnämnas hur det gick till en annan gång, eller hur bönderna blevo avvända med sina dumheter. Bönderna kommo in på apoteket och en av dem sade: "Di säijå, att det på ett abetek ska fennas allting. Ja skulle vella ha ett paa selaknäppinga, fenns då". Nu var där en apotekelev och han svarade: "Ja visst finns det. Vänta en liten stund bära". Så sprang han ut och skar till ett par selpinnar. Han lämnade bonden dem insvepta i "abetekspappiå". "Va kosta di", frågade bonden. "Fem riksdaler", blev svaret. Bonden, som skändes, tog emot och betalade sina dyra "selaknäppinga".

Skriv endast på denna sida!

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

"Dä ä ett brusanne vää".

Det var i den gamla goda tiden då man brände brännvin i nästan varje stuga. Man hade samlats till supégille i en stuga och deltagarna hade blivit riktigt i gungan. Så behövde en av dem gå ut för naturbehov. Nu fanns vid förstudörren där ett väggfast skåp, och i tron att han öppnade ytterdörren, så öppnade han i stället skåpdörren och uträttade vad han behövde. "Dä ä ett brusanne vää", sade han till de innevarande.

"Allt va mina öjen sia kunna mina hännå göra".

Detta ~~ordstäv~~ har till upphovsman en fiolspelare Johansson i Söftesmåla. Han var "allahaungamakare" och kunde göra nästan vad som helst. "Men du kan inte göra smaugrisa", sade en till honom. "Dä ä inte mänskeverk", svarade han.

Hur onda människor satte sjukdomar på folk.

Uppt. i Södra Sandsjö socken av Fabian Karlsson.

Elaka människor troddes förr i världen kunna sätta sjukdomar på dolk och kreatur. Hade en sådan ond människa blivit ovän med någon, så kunde hon på detta sätt försöka skada den andre. Man har hört hur det tillgick.

Den elaka och trollkunniga människan, som önskade göra en annan sjuk, gick och hämtade ett människoben ifrån någon grav på kyrkogården. Detta ben sattes sedan i ett rinnande vatten. Vattnet borde rinna i riktningen norr - söder. När benet sattes ner i vattnet uttalades en förbannelse över den personen, som önskades bli sjuk. Så länge nu benet stod i vattnet, lika länge var den personen, över vilken förbannelsen uttalats, ej frisk. - Men olycklig den människa, som satt ut benet i det rinnande vattnet och uttalat en sådan förbannelse, om benet råkade komma bort, ty då kom förbannelsen över henne själv. Människobenet måste nämligen återställas till kyrkogården, där det hade stulits. Benet måste både hämtas och återställas till kyrkogården i hemlighet, så att ingen annan människa såg det.

Småland
Konga
Jönköping

4759 *Uppt. av Fabian Karlsson
Väckelsång*

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

54

Tattarehistorier.

Uppt. i Väckelsånga socken av Fabian Karlsson.

Rackar-Masse och Stina var ett gammalt par ifrån Linnereds socken. Dessa färdades ofta igenom Väckelsånga socken i mitten av 1800-talet. Ett annat rackare- eller som man kallar dem skojarepar, var Bandof och Fia, även dessa från Linneryd. Rackar-Masse säges ha varit bondson i Linneryd, men han råka- de en gång hjälpa till när man flådde skinnet av en häst, vil- ket varrett rackargöra, och sedan måste han slå sig tillsam- mans med rackare eller skojare. Man kan förstå vilken skam det var förr i tiden, att slakta och flå en häst, Ingen människa vilken ville bevara sitt anseende tordes göra detta. En person som flådde skinnet av en häst, blev sedan kallad rackare i hela sitt liv. Hade man en häst som man ville hava slaktad och skinnet avtaget, så kunde man få resa långa vägar för att spörja upp tattare eller rackare till att ufföra arbete. För dessa var det ingen skam. Hästkött ansågs odugligt till män- niskoföda. Man trodde tattarefolket vara hemma i en del hem- liga konster, såsom förgöra och sätta sjukdomar på folk och kreatur. - Att möta tattare eller låta tattare tilla på ens häst, det kunde vara farligt, ty tattaren kunde "sätta ne".

Skriv endast på denna sida

tilla!

En frimurarehistoria.

Uppt. i Väckelsångs socken.
av Fabian Karlsson.

När man talar med gamla personer om frimurare, så får man nästan alltid det beskedet, att frimurarna förr i världen brukade slakta folk och ställa köttet till hundturken. Varje år slaktades en människa, vilken medlemmarna i orden i tur och ordning fingo skaffa.

En bruksherre på Lessebo var inskriven frimurare i Karlskrona. Så blev det hans tur en gång att sända en människa till frimurarna där, för att bli deras slaktoffer. Bruksherrens drängen sände sin dräng ner till Karlskrona med ett brev. Detta skulle lämnas till frimurarna där nere. Men drängen anade förstås ej vad det var frågan om. När han nere i Karlskrona funnit platsen dit brevet var adresserat, så träffade han där först en piga. Hon tyckte synd om den vackre drängen och varnade honom. "Gå ej på mattan när du lämnar fram brevet!", sade hon till honom. När drängen kom in så gick han vid sidan om en där utlagd matta. "Gå över mattan", ropade man till honom. Men drängen kastade brevet och sprang på dörren. Man hade hunnit låsa någon dörr men

drängen var kraftig nog och slög sig ut och vart räddad. Under mattan troddes vara en fallucka. När drängen kom hem till Lessebo säges bruksherrn hava ^{blivit} mycket förvånad. "Jaså du kommer hem du", sade han till sin dräng. "Ja man kunde ej lura mig på mattan!", svarade han. "Ja det var bra", sade bruksherrn. - Av bruksherrn fick sedan drängen till skänks en gård eller torp i Linneryds socken, berättar man. Han säges även hava gift sig med pigan i Karlskrona, som varnade honom för frimurarna.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

56

Småland
Kronobergsmaterial

4759

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

57

Lantmätarehistorier.

Uppt. i Väckelsånga socken av
Fabian Karlsson.

När man såg "löktegobba" (s.k. tomtebloss eller irrbloss) så trodde man förr, att det var lantmätare, som efter döden gingo och lystes på nätterna.

En lantmätare, som satt en ägogräns fel, troddes få gå med lyse på nätterna för att rätta felet han gjort.

I Möckleryd såg man förr i världen på nätterna en liten, liten grå man gå och draga en kubb efter sig. Man trodde, där då, att lantmätaren gjort en felaktig stakning, där man såg tomten gå.

En torpare i Boerydsudd brukade berätta att han ibland på nätterna kunde höra "ängamaulan" gå där och skramla med sin kedja.

Om skiftet i Fiskestads by berättar man, att när lantmätaren fått ägorna tillbytta och var och en gård fått sitt, så skall han fått ett litet stycke ängsmark över. Han säges sedan hava tilldelat Fiskestads Korpagård den biten. Denna lilla ängsbit, som ligger inkilad emellan andras ägor, fick då av folket

Skriv endast på denna sida!

4759

namnet "Liebergs rompa", vilket namn den än i dag behåller.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

58

Små hembygdssägner.

Uppt. av Fabian Karlsson.

Emellan Änga och Östad i Väckelsångs socken flyter ett litet vattendrag, som kallas Bruabäcken. En gångsstig med en liten spång leder över bäcken. Från denna spång skall en brud för mycket länge sedan hava fallit i vattnet och drunknat. Av denna händelse har bäcken sedan fått sitt namn.

Norr om Nistingsö ligger öster om den tappade sjön Nisten den långsträckta Nistensholme. Öster om Nistensholme finnes en sammanhängande rad mossar. En del av Nistensholme tillhör Väckelsångs socken, och en annan del av holmen tillhör Nöbbele. Av Väckelsångsdelen har en bit kommit att tillhöra Orraryd Södregård. Här om finnes en liten sägen. Nistensholme säges i forna tider hava tillhört Boaryd Herregård. När barnsöl en gång firades i Orreryd, så var herrskapet på Boeryd Herrgård bjudet till faddrar vid barndopet, De skänkte då en del av Nistensholme till Orraryd som faddergåva. Denna del kallas sedan dess Orraryd Södregård. - På Nistensholme synes förr hava legat en hel by med gårdar eller torpställen. Stora öde åkrar och en mängd hustomtingar

och källare finnas där. På en plåtå kallad Garvarebacken finnes lämningar efter en källare, som varit murad under ett hus. Numera är dock det mesta förstört där av rävjägare. På holmen var förr innan skogsskövlare började härja där, mycket vackert. Stora väldiga ekar och jättegranar samt en del trädslag, som endast sparsamt förekomma i trakten, växte då där. Hundrade vildapler, gamla plommonträd och bärbuskar från de försvunna ställena finnas där.

Vid Orreryd i Nöbbele socken finnes en bro över ån vid Igla göl. Vid denna bro skall en gång i tiden en kunglig fogde hava blivit mördad. Han var på väg till tinget, som förr hölls vid Ryd, Nöbbele.

Södra ändan av sjön Rottnen kallas Helvetes vik. Emellan denna vik och den söder därom liggande Tomtsjön går en liten å varöver finnes en bro. Enligt sägnen skall en herreman hava drunknat i ån vid denna bro. Han skulle rida till tinget i Ryd, Nöbbele socken, men när han skulle rida över bron, så brast denna och han kom i vattnet och drunknade. Nu uppstod tvist om vem som ägde den dåliga bron. Man visste ej om bron tillhörde Linneryds eller Nöbbele socken, ty sockengränsen var då den lilla ån emellan sjöarna. För att Linneryds socken skulle slippa bron så avstods från Linneryd den del av Nöbbele socken, som nu finnes öster om sjön Rottnen, och sockengränsen flyttades österut.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-

ARKIV

60

Ute i sjön Rottnen ligger ett stort stenröse kallat Pukaskärv. Om detta röse finnes en liten sägen, som berättas av de gamle. En herreman på Hovmantorps herreg. skall hava gömt en skatt där. Han blev en gång kallad ut i krig, men innan han gav sig iväg förde han ut sina dyrbarheter på sjön och sänkte dem. Sedan lät han köra ut ett väldigt stenröse på isen över platsen där skatten låg. När isen smälte sjönk ju stenen till botten, men toppen av röset ser man sticka upp ovan vattenytan. Detta röse, är Pukaskärv.

Invid vägen emellan Fryggestorp och Bastanäs i Linne-ryds socken står en ungefär meterhög sten, och invid denna ligger en annan sten, som har en ovanlig tyngd efter sin storlek. Detta är en s.k. löttsten. Det gäller nämligen att lyfta upp den på den resta stenen. - Det finns en sägen om dessa stenar och huru löttstenen fått sin ovanliga tyngd. Själva Asaguden Tor skall hava gjort den så tung. Tor och hans dräng färdades en gång fram där. På platsen mötte de en jätte, som sade, att han skulle gå till Asagård och slå ner gudarnas boning. Tor förmodade, att jätten ej var så stark, som han ville låta påskina. Så Tor uppmanade jätten att lyfta den lilla stenen upp på den större. Men jätten förmådde ej rubba stenen, ty Tor hade dessförinnan slagit till stenen med sin hammare och förtrollat den. Tor sade till jätten, att den där lilla stenen kunde bara hans dräng lyfta. Jätten blev då vred, men Tor slog då ihjäl honom med sin hammare. I ett rör strax intill, säges jätten ligga begravnen.

Skriv endast på denna sida!

47594759

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

62

Trollsägner.

Uppteckn. av Fabian Karlsson.

I skogen vid Raflanäs i Väckelsångs socken finnes ett berg i vilket troll fordوم säges hava bott. Emellan Raflanäs och Fiskestad ligger ett större stenrös, som säges vara hopfört av trollen. En trollkäring hade en gång samlat ihop sten i förklädet för att därmed fylla ett kärr. Men hon hade lastat i för mycket så att förklädesbandet brast för henne och hon tappade stenen. Hon lät stenhögen ligga där hon tappade den, och det är det nämnda röret, säges det.

På Hovmanstorps herregård hade man i forma tider en trollfamilj boendes i en källare. Man ville ej hava trollen därstädes, men visste ej hur man skulle bli dem kvitt. Man hade försökt flera sätt, men ingenting hade hjälpt. Så uppsökte man en klok, som rådde att röka ut trollen. Man rökade med svavel och detta medel lyckades. När trollen flydde skreko de: "Härifrån kan ni röka oss u huse, men inte frau Habbakuse". Så flyttade trollen till Abbekuse berg på andra sidan sjön Rottnen, Men innan de foro bort

så togo de klöckan från den invid herregården belägna Hovmantorp kyrkas stapel. Kyrkklockan kastade de sedan i sjön Rottne, där den lär ligga än idag.

På Hovmanstorps herregård bodde en gång i tiden en herreman, som hade en ung och mycket vacker fru. Trollkungen i Abbekuse berg hade funnit behag i henne, och han hade satt sig i sinnet att erövra henne. Herremannen drog så ut i krig, och då fann trollet tiden lämplig att röva den vackra frun. Trollet vidtalade en soldat, som hade hemkommit från kriget, att hjälpa sig. Med löfte om rikedom gick soldaten in härpå. Trollet gav honom ett bälte besatt med ädelstenar. Detta skulle han gå till krigarfrun med och hälsa från hennes man och säga, att det var en gåva från honom. När soldaten kom till herregården var socknens präst på besök där. Prästen trodde, att det var ett trollbälte, ty man hade ej sett dess like förrut. Han tog bältet och spände det om ett träd i parken, och genast rycktes trädet upp med rötterna och for tvärs över sjön till Abbekuse berg. Hade nu i stället frun spant bältet på sig, så kan man förstå hur det hade gått. Det berättas, även att man aldrig kunnat plantera något träd på den platsen där det uppryckta trädet stött.

Vid södra ändan av sjön Rottnen ligger strax intill Helvetesviken ett berg, som kallas Knapeli eller Helvetesberget. I detta berg bodde troll förr i världen, säges det. Uppe på berget

4759

stod förr en hög sten, kallad trollpipan. Nu ligger trollpipan i Helvetesviken. När man grävde kanalen emellan Helvetesviken och Tomtsjön och just hade slutat arbetet, så var det någon som på okynne föreslog, att man skulle gå upp på berget och vända ner trollpipan. Så hjälptes man åt och rullade ner den vackra stenen från berget i sjön.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

64

Småland
Höga
Väckelsång mfl
uppt. år 1932

4759

Uppt. Fabian Karlsson
Höga

Hur räven lurade björnen.

En liten saga.

Uppt. i Väckelsångs sn.
av Fabian Karlsson.

Björnen var en gång ute och gick och träffade då räven som satt i en skogsbacke och åt fisk. "Var har du fått den ifrån", frågade björnen. "Jo jag har varit och fiskat", svarade mickel räv. "Hur kan det gå till", undrade då björnen. "Jo gick och stick ner rompan i ett hål därute på isen och sitt där i natt, så nappar det nog", sade den listiga räven. Björnen hade förr en lika vacker svans som räven, och räven var avundsjuk därför. Björnen var dum nog att lyda räven. Han gick ut på isen och stack ner sin svans i ett hål och satt där hela natten. Men det var kallt på natten, så hans svans frös fast i isen, vilket räven hade beräknat. När björnen på morgonen skulle se, om det hade nappat någon fisk i svansen, så kunde han ej komma loss. "Brum". Han ryckte och slet och till sist brast hans långa, vackra svans. "Aj, Aj!" Sen dess har den stackars lurade björnen fått gå med den korta svansstumpen.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

65

Historier om tjuvar.

Uppt. av Fabian Karlsson.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

66

Mästertjuven Tullberg var född i Nöbbele socken. Vid Nöbbele kyrka skaffade Tullberg sig konsten att kunna öppna de svåraste lås. Detta tillgick på så sätt att Tullberg en natt vid tolvslaget bläste tre gånger genom nyckelhålet i kyrkdörren. För en tjuv som vid den tiden på natten bläst genom en kyrkdörrens nyckelhål, finnes intet lås så svart att han ej rår på det. Detta är en gammal tro. Tullberg skall även vid Nöbbele kyrka haft ett möte med den Onde och med honom uppgjort kontrakt. När han bläst igenom nyckelhålet i stora kyrkdörren, så säges han hava bläst ifrån sig den Heliga Ande. Sedan hade han sitt möte med den Onde., ute på korsvägen vid tiggestocken. Tullberg brukade stjäla från de rika men sedan skänkte han till de fattiga av sitt byte. En gång kom Tullberg till ett fattigt torparställe där endast barnen voro hemma, men de voro inlåsta. Han bad att barnen skulle öppna, med det tordes de ej, ty den beryktade Tullberg kunde komma. Tullberg visste att det var ett fattigt ställe. När han nu ej fick komma in så bröt han sig in i stället, och så lämnade han skänker till det fattiga torparfolket. "Hälsa nu far och mor med att den farlige Tullberg har varit här!", sade han till barnen när han gick.

Kjellberg är namnet på en annan tjuv, fast ej en sådan stortjuv som Tullberg. Kjellberg bodde litet var som helst, men på sistone slog han sig ner på ett torpställe vid Långebro i Hogahult, Nöbböle socken. För sin oärlighet fick Kjellberg sitta på "tjuvahälet". Många historier om hans tjuvabragder finnes, som de gamla brukar berätta. En gång var han på Boaryd herregård för att stjäla. Men man vaknade av något buller och hustrun gick ut i köket för att se vad det var. Kjellberg ställde sig då bakom dörren, när denna öppnades. När hustrun ej kunde se något misstänkt, så gick hon tillbaka in i rummet, och tur var det att hon ej tittade bakom dörren, ty Kjellberg stod med ett vedträ färdig att slå till. Så berättade han själv efteråt. När det blivit tyst i huset, så tog han vad han kunde komma åt, bland annat linne och vävar. - En annan gång var Kjellberg m.fl. i Boarydsudd en natt för att stjäla. Men den gången misslyckades det för dem, ty en person kom gående där förbi och störde dem. En av tjuvarna hade gått in genom ett fönster i andra våningen, en annan stod utanför på takstegen och en tredje nedanför på marken. När tjuvarna sågo att de blivit upptäckta, så försökte de att komma åt personen på vägen men han sprang bort till garden intill och sprang där tunt stugan och skrek tills man vaknade där. Då måste tjuvarna fly. Men samma natt gjorde de inbrott i Hönseryd, och där hade de bättre tur. - En gång var Kjellberg

En gång kom Kjellberg till en gård i ett ärende men han träffade inga hemma där, ty allt folket var ute på slätterarbete. Han gick då och uppsökte dem. "Ni ska inte gau ifrau husen alla saudära, ty tjyva kan ju komma å stjåla", sade han. "äh, vi haa inte nää som å lönt å stjåla", svarade man. "Ja tittade i fönstret å hade kunna tatt fö monna hunna rexdalå", sade då Kjellberg. Den gången kunde han övervinna frestelsen att stjåla. - En annan gång kom han in i en stuga där spinnrock med spånad stod framme. Fruntimren voro i ladugården och endast karar voro inne. När Kjellberg fick se spinnrocken, så satte han sig genast att spinna. "La bli å födärva då dära du", sade man till honom. Men han bara spann och svarade ej. När fruntimren kommo in och fingosse vad Kjellberg hade spunnit, så sade de att det var den finast spånad de sett. Han omtalade då att han fått lära spinna under fängelsetiden.

I Björnalycke, Tingsås socken säges hava varit ett tjuvahie under förra hälften av 1800-talet. På en gård där hade man tjuvagömma. Man hade en källare där under bo-hingshuset med nedgång inifrån genom en lucka i golvet. Denna lucka hade man väl döld, så att ingen visste att den fanns. Utifrån fanns ingen nedgång till källaren. - En dräng, som tjänade på gården på 1840-talet, gick en dag på åkern och "aude". Medan oxarna pustade gick han och tittade på ett stort stenrör i närheten. Han

4759

fann då i röret liksom en murad brunn. Där hade man ett gömställe för tjuvgods. - En tjuvaliga, som kallas för Bergmarkerna säges hava hållit till i trakten. - "Han ä lestiä som en Bäämaak" är ett gammalt ordstäv.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

69

Historier om tjuvar.
En gammal rövarhistoria.

70

En riktig rövarhistoria från 1800-talets början berättas i Nöbbele socken. Mitt inne i skogen norr om Pungsholmen bodde en gammal man alldeles ensam i en liten stuga. Han hade varit ägare till Pungsholmens gård, men på gamla dagar hade han dragit sig tillbaka till det lilla stället i skogen. Han ansågs vara mycket rik och troddes äga en mängd silversaker.

En natt blev han överfallen av tjuvar i sin stuga. Tjuvarna kunde ej bryta sig in genom dörren och fönstren voro tillbommade med lemmar. De revo då hål genom torvtaket och kröpo ner. De voro svärtade i ansiktena, så den gamle kunde ej känna igen dem. De uppmanade honom att lämna sina penningar och silversaker. Men han svarade dem att han ej hade något av värde i stugan. Sina silversaker hade han i en kammare på Pungsholmen, och där kunde de hämta dem om de ville. Tjuvarna genomsökte stugan, men kunde ingenting finna. De blevo då mycket arga och en av dem ville döda den gamle, men han avrättades av en annan. Innan de gingo bunda de gamlingen i hans säng och så klippte de av håret på halva hans huvud. Den gamle mannen hade en liten hund som sällskap i sin stuga.

4759

Tjuvarna skuro huvudet av hunden och lade det på bröstet på den gamle i sängen. I denna belägenhet lämnade de honom.

I flera dagar låg så den gamle mannen i sin stuga innan man fann honom. En gumma, som brukade besöka honom, upptäckte att det ej stod rätt till. Hon bultade på dörren och fönsterluckorna, men hon kunde ej komma in. Då hämtade hon folk, och man bröt sig in och fann den gamle vid liv i sin säng. - I Pungsholmen tordes tjuvarna ej göra inbrott, så silvret fick vara i fred.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

71

Spelmän i Väckelsång

på 1800-talet.

Väckelsånga allra främste spelman och den som de gamla först nämner, var Tune på Bergalund under Söftestorp. Spelmanen Tune kom visst som luffare till Väckelsång i mitten av 1800-talet. Han började hålla till i Söftestorp, där han bosatte och sedan även gifte sig.

Tune skall haft ett mycket fult utseende. Det var en försupen stackare, som ej ville veta av något ordentligt arbete. Han säges hava lämnat undervisning i fiolspelning. Tune var mästare på sin fiol, ingen kunde spela som han. Han kunde spela så många märkliga låtar, som man ej hört någon annan spela. Han kunde även spela älvaleken, den egendomliga trollmusiken, som endast framstående spelmän kunde utföra när de voro riktigt i spelmanstagen.

Älvaleken säges haft "elva taktå" (repriser), men man borde ej spela mer än sju eller åtta, ty fortsatte man längre, så kunde varken spelmannen stanna med musiken eller de dansande upphöra med dansen. Då var enda räddningen att strängarna brusto på fiolen eller någon skar av den. När älvleken spelades kunde inte

någon sitta stilla. Man blev liksom förhäxad av musiken. Unga och gamla, halta och eländiga, alla måste dansa. Ja, till sist började även bord och stolar dansa, säges det. För varje repris blev musiken allt hastigare och dansen gick allt vildare och vildare.

En annan framstående spelman hette Johansson, och han bodde på ett torpställe invid Drobbanäs under Softesmåla. Även Johansson var en mycket duktig fiolspelare. Han var även fiolbyggare, och han säges hava fått god ton i sina fioler. Även en orgel gjorde han själv. Johansson var en händig person, som kunde göra litet av varje. Han var smed, snickare och träskomakare m.m. Han var särskilt berömd för sina utmärkta linhäcklor. "Allt va mina öjen sia då kunna mina hönna göra", var hans ordstäv. Johansson dog fattig, bortauktionerad av socknen.

Hemmansägaren Johan Svensson i Boarydsudd var en annan av dengamla spelmännen. Svensson spelade fiol, och han brukade hämtas till kalas och danstillställningar, Han var även en framstående jägare.

Johan Jäng var en mästerspelman i Väckelsång, och han bodde i en ryggåsstuga söder om Väckelsångs samhälle. Jäng kunde visst på sin fiol spela Älvaleken, åtminstone en del repriser. Även andra hemliga konster hade han rykte om sig att kunna.

Här är en liten historia om Johan Jäng. Ungdomen i Väckelsång brukade förr i världen samlas till dans på kyrkbacken framför sockenstugan, och Jäng brukade då spela fiol där. Kyrkoherden, professor Lindgren tyckte naturligtvis ej om dessa dans-tillställningar. Han höll straffpredikningar och skällde upp Jäng för det han spelade där vid kyrkan. Men ingenting hjälpte, ty ungdomen samlades där som förrut och Jäng fortsatte att spela. Då bad kyrkoherden Jäng komma till prästgården, vilket han också gjorde. Kyrkoherden bad nu Jäng vanligt, att han skulle upphöra med musiken och försöka få ungdomen att förlägga sin samlingsplats till annat ställe än invid kyrkan. Nu lovade Jäng, att det skulle bli slut med dansen där. "Näa nu professorn bea mej sau höggliitt å vänliitt, sau sk ja göra då", sade han. Nästa söndagskväll samlades man som vanligt framför sockenstugan, men spelmannen dröjde. Bast man stod där och väntade, så fick man se ett vitt spöke med "fnär" i munnen komma uppifrån kyrkan och närma sig grindarna. Ungdomen flydde genast från platsen, och sedan dansades det ej mer där. Spöket var spelmannen Jäng, som hade svept om sig ett lakan och på så sätt lyckades han skrämman ungdomen från platsen. Han höll således sitt löfte.

Ännu en fiolspelare kan nämnas. Det var en handlande och glasmästare Johansson i Kvarnamåla, och även han säges hava varit en mycket skicklig spelman. Men han sade sig ha blivit ö-

4759

verträffad en gång. Han lånade en gång bort sin fiol till en zigenare, som hade slagit läger på platsen, och dessa fingo ett sådant ljud i hans fiol, så han tyckte sig vara liten i musiken mot dem.

Så har vi en klarinettspelare bland de gamla spelmannen. Klarinett-Algot kallades han och bodde på ett torpställe under Väckelsängs Styragård. Han var mästare på sitt instrument och han brukade spela i lekstugor och vid danstillställningar. Klarinett-Algot flyttade ur Väckelsängs socken.

Så skulle listan på den profana musikens mästerspelmän i Väckelsäng under 1800-talets senare hälvt vara slut. Kanhända det har funnits någon mera, mindre känd spelman, som ej nått samma ryktbarhet som de uppräknade.

Fabian Karlsson.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

75

Andliga musiker i Väckelsång.
på 1800-talet.

Väckelsång hade under 1800-talet många spelmän för lek och dans, men det fanns även sådana religiösa musiker, som endast spelade psalmer och andliga sånger.

Först hava vi då folkskolläraren och klockaren Ringius i Östad. Ringius höll skola i hela socknen. Emellan socknens avlägsnaste delar vandrade han till fots. I Östra Myrans rote kunde han få hålla skola i den avlägsna gården Lilla Svenshult, även kallad Världens ande. Ringius brukade föra sitt psalmodikon med sig i gårdarna och spela psalmer och andliga visor. Men psalmsång både började och slutade han sin dag i skolan. Ringius säges även hava spelat fiol. Hans fiol skall ha varit egendomlig. I stället för de vanliga *f*-formade ljudhålen skall den haft tvenne runda hål.

Andra psalmodikonspelare voro bröderna Lejon i Boeryd. Dessa voro snickare och de brukade tillverka psalmodikon. Sin verkstad hade de i boningshuset. På lördagskvällarna gjordes verkstadsrummet rent och psalmodikonen togos fram, och så spelade de

4759

in helgen. Hela familjen Lejon utvandrade till Amerika på 1870-talet.

Psalmodikonspelare har nog funnits många i socknen, ty psalmodikonet säges varit ett mycket använt instrument.

Fabian Karlsson.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

77

Några s.k. kloka i Väckelsång.

under 1800-talet.

I Nistingsö bodde en klok gumma, vilken säges haft ganska stor praktik. Det var mest långväga besök hon hade, ty i den närmaste trakten brydde man sig ej mycket om henne. Ibland kunde det vara flera stycken skjutsar med sjukbesökare hos kloka Eling. Man brukade också hämta henne, om man hade något kreatur sjukt eller någon person ej kunde besöka henne. Eling i Nistingsö skötte sin veterinärs- och läkarsyssla ända till sin ålderdom fram på 1860-talet. Hon beskrives som en ganska ful gumma vad utseendet beträffar. Hon luktade långa vägar av sina kryddor och smörjor. Och hemma i stugan stöttes och koktes och "låktade abbe-tek", för en jämnan. Eling använde utom medicin och smörjelser även lästning och trollkonster. "Malt å salt", säges hon använt till mycket. Sättet att "bita opp dräpet", då man skulle bita av gräs genom en nyckel på torvtaket, det användes av henne när kreatur ej kunde "dröppja". Pigorna i trakten säges hava låtit henne läsa på rävsorna för att det sedan skulle gå lätt att rävsä höet. Om denna kloka gumma har aldrig hörts omtalas att hon "satt pau"

Smålands
Krona
Fv. 80
4759 Nytt. Fabian Karlsson
Väckelse
sjukdomar på folk eller kreatur, vilket man kan få höra en del
hava gjort.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Hemmansägaren Gustav Elmström i Ringshult var också kunnig i sjukdomars botande. Han var särskilt anlitad vid åderlätning. Elmström kunde också stamma blod, även om han ej såg den sjuke. Han säges hava varit ägare till en svartkonstbok. Om en sådan bok berättas, att tredje ägaren omöjligt kunde bli av med den. Gustav Elmström var en skrivkunnig person, som var mycket anlitad till att hålla bouppteckningar och auktioner m.m. Han var även "vekastapräst" och likkörare.

För mycket länge sedan skall i Väckelsång hava funnits en klockare, vilken kunnat lite mer än andra. Han säges bland annat hava kunnat frammana tjuvgods och utpeka tjuven. Vid ett kalas i prästgården blevo en del silverskedar stulna. Kyrkoherden omtalade det för sin klockare, som lovade tillrättas skaffa de stulna skedarna. Hur klockaren bar sig åt vet man ej, men vid nästa kalas i prästgården kommo silverskederna tillbaka på bordet. Men kyrkoherden skall ej ha blivit nöjd, ty den som tagit skederna, var en framstående person i socknen. Om han vetat det i förväg, så hade han ej vidtalat sin knepige klockare att använda sina konster. Kyrkoherden ville därför hava saken ertystad.

För länge sedan skall en dräng blivit klok genom att dricka "sået" av en vit orm. Husbonden på gården (Käranäs?) hade funnit ormen, men drängen råkade av misstag först få smaka den kokta ormens spad. - Man trodde förr, att om man fann en vit orm och kokade den och drack det flottiga spadet, så kunde man därav skaffa sig klokskap. Men endast den som först fick smaka ormspadet hade nytta av det. Den omtalade drängen kunde blicka in i framtiden.

4759

Inom socknen hava funnits många torpargum-
mor, som varit lite kunniga i sjukdomars botande. En har t.ex. kunnat bota stolsteg eller skriva bort revormar, en annan hugga bort värk eller skjuta bort onda skott, en tredje var kunnig i att bota olika slags lyte, skärva, "lete", eller lasa bort bölder.

Skulle man räkna upp alla dessa, som ansetts kunna lite mer än andra, så bleve listan lång.

Fabian Karlsson.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

84

Pastor Linell.

En präst i Väckelsång på 1800-talet, som var kunnig i hemliga konster.

När professor Lindgren var kyrkoherde i Väckelsång fanns där en pastor vid namn Linell, vilken studerat i Wittenberg och troddes vara hemma i många hemliga kunskaper. - Det berättas, att han hade en egendomlig makt över djuren, särskilt över fåglarna. - När han en gång gick ute i trädgården och spatserade så såg man honom sträcka ut den ena armen och kalla på fåglarna. Det kom genast en mängd fåglar till honom. De satte sig i handen och utefter hela armen ända upp på axeln på honom. Kyrkoherden såg det inifrån sitt rum, och han knackade på förstret och sade: "Tag det inte så hårt."

En annan gång var pastor Linell hos drängarna på logen och då ställde han sig i logdörren och höll sina armar utsträckta. Även då kom en massa fåglar och satte sig på armar och händer. Men kyrkoherden tyckte ej om detta. "Sådant får du ej visa för folket", sade han till sin pastor.

Fabian Karlsson.

Knallar och tiggare.

Några vandrande personer genom Väckelsängs socken på 1800-talet.

~~Beck-Annes~~ Den förste handlande, som de gamla nu minnes kallades Beck-Annes, och han bodde i skogen vid Söftesmåla. Han gick omkring och samlade lump samt hade litet handel. Då för tiden fanns inga handelsbutiker. Hela Beck-Annes handelslager där hemma rymdes i ett sängskåp. När han kom vandrande i stugorna brukade man köpa sig "en bit kakesockä å nära lo kaffe". Äkta kaffe användes då ej mycket. Man kokade kaffe på bränd råg och "karma", (brödkanter.)

Gustav Hjertensson på Ljusdal var en annan handlande och lumpsamlare.

Från Nobbele socken brukade komma en lumpsamlare kallad Millå på moen. Det säges ha varit en glad gammal gubbe.

~~Pesse-Pellen~~ Pesse-Pellen var en knalle från Söd. Sandsjö socken. Han hade litet smäplock i en s.k. matäska. Hela hans handel kunde ej vara värd mer än en tre, fyra riksdaler. Han tog allt

rätt lugnt, och han kunde sitta långa stunder i ett soffhörn och sova. Från honom härleder sig ett ännu använt ordstäv: "Dä gaur fram å tebaka som Pesse-Pellens handel". Pesse-Pellen spred en otäck odör omkring sig när han kom in i en stuga.

En storhanlande jämförd mot dessa var Grisbo-Knalle från Nöbbele socken. Han hade först bott i Åkerby i Ljuders socken men sedan hade han flyttat till Nöbbele. Det var en originell gammal man med långt patriark skägg och långt hår. Han brukade alltid draga sin kärra baklänges. Många mil hade tillryggagagts på detta vis. Baklänges hade han vandrat ända uppåt Östergötland. Grisbo-Knalle var en fin man alltid putsad och vårdad. På sina resor förde han bibel och psalmbok med sig och hade en andaktsstund varje kväll.

Jisakaringen från Tingsås socken brukade komma med vetebröd från bagare i Tingsryd.

Kulekaringen brukade bära kaffekulor från Kosta. Hon bar en väldig massa över huvudet.

Hämninga-Kajan brukade samla ägg och bära till Växjö och sälja där.

Ägga-Kittan från Tingsås socken brukade sälja vispar och tigga.

"Höka-Massen" gick på socknen" och hade logi och underhåll i varje gård allt efter dess storlek. Slaktarns-Jonas,

Slaktarns-Jonas, som tiggde, var litet enfaldig.

Joakim, även kallad Greve Piper, är en av de första tiggare, som de gamla minnas. Boss-Ola och Bossa-Stina vandrade omkring i Väckelsång och tiggde.

Från Söd. Sandsjö kommo Karl-Gustav och Joakim, som voro bröder till Pesse-Pellen. Från Tingsås hade man en fjollig person, som man kallade Blecke. Han brukade slå ett slag på varje grindstolpe, som han gick förbi.

En av de sista som tiggde var Helle-Massa-Eves-Kalle från Tingsås. Han hade litet svårt för att tala, men han hade ändå för sig att han borde blivit "päst".

Innan det blev ordnad fattigvård vandrade många omkring.

Fabian Karlsson.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

85

"Höka-Massen".

Ett bygdeoriginal från 1800-talet i Väckelsång.

Höka-Massen föddes i början av 1800-talet på ett litet ställe vid vägen till Grimsvik och Urshult, eller invid den s.k. Häradsskogen. Han var litet efterbliven beträffande förståndet. I sin ungdom försörjdes han av sin mor, som brukade spinna m.m. På det lilla stället hade man ej mer än en säng, varför han brukade ligga hos sin mor om nätterna. När modern dog säges han hava legat jämte liket ett par nätter innan andra personer upptäckte att hon var död.- Höka-Massen skall haft väldiga kroppkrafter. Han var med och bar sten när Väckelsångs kyrka bygdes år 1828. Man hade honom där även för att han skulle sjunga när man bar stenen uppför ställningarna, ty han säges haft stark sångröst.

- Höka-Massen fick "gau pau socknen". Så kallades ett då använt fattigvårdssystem. Han var två dagar på $\frac{1}{4}$ mantl. en dag på åttingen o.s.v. Han trodde själv att socknen underhöll honom på detta sätt för att han var med vid kyrkobygget. Från hans vand-

ringar i gårdarna berättas en mängd historier. När han gick ut-
 efter vägen, så kunde han ej gå förbi en sten, en grindstolpe
 eller ett träd utan att klappa varje föremål. Ja, han kunde till
 och med när han gått förbi vända om och klappa än en gång. På det
 viset blev vägen lång för honom. När han kom till ett ställe så
 sade han först huru många dagar och timmar det var sedan han var
 där sist. - Om Höka-Massen på sin vandring kände sig sjuk eller
 "opassliä", så trodde han det var "raggen" han råkat ut för. När
 han då kom under tak så ställde han sig i dörrhålet och famnade
 tre gånger korsvis med armarna över det, och så spottade han ut
 åt gården tre gånger. Detta troddes förr hjälpa för sådant.

- När man väntade Höka-Massen till en gård, så ställde man
 alltid om så man hade något litet arbete åt honom. Spina stickor
 göraskvastar eller nysta garn var hans vanligaste arbete. Spinga
 stickor tyckte han bäst om, och det arbetet ville han räknas
 för att vara mästare uti. I hela socknen fanns inte mer än fem
 personer, som kunde "klofta" riktigt till belåtenhet åt honom.
 Frågade man vilka dessa voro, så kunde han räkna upp fem bönder
 som han ansåg kunna klöfta till stickor. "Men kan inte Mattes
 klofta själv då", frågade man honom en gång. "Joo, då föstaus,
 då, sade han. Det blev ju då sex, ty han hade glömt att räkna sig
 själv bland de kunniga. Man kunde ej låta Höka-Massen ligga i en
 vanlig säng, ty då sparkade han bort den ena sänggaveln. Han var
 nämligen ovanligt lång. Man brukade bära in en "pärnakista" (en

dätida vagnshäck.) och bädda i den åt honom.

Höka-Massen skall haft ett fenomenalt minne. Hade han någon gång varit i kyrkan, så kunde han nästan ordagrant upprepa vad prästen hade sagt. Han brukade predika i stugorna och härma olika präster. Han brukade också läsa upp en mycket omtalad bit, som man kallar Höka-Massens auktions kungörelse. Det var en ganska stollig ramsa. Han hade en ramsa, som han brukade läsa i ÖstanMyrans rote, och i denna voro alla rotens byar nämnda. Man hade också roligt åt hans sång i stugorna. "Sjong Mattes lelle" kunde man uppmana honom, och då sjöng han så taket rungade. När han skulle äta då var han rätt egendomlig. Han smakade ej maten förrän han klappat sig på tröja, väst och byxor. Och så måste han även lyfta på fat och tallrik, sked och kniv m.m. Under det han åt lyfte han allt emellanåt på fatet. "Si Mattes löttå pau fatet fö ä si om då lättna", sade man en gång till honom. Men då blev han arg, ty den piken förstod han. Man hade då rätt svårt att lugna honom. - Månet spratt och spektakel blev han utsatt för. En gång hade man skurit av hans käpp en liten bit och sedan slitit den i ändan för att han ej skulle förstå det. En annan gång när han en söndag skulle bada i ett bränneri i Boaryd, fick han ej vara ifred för en del pojkar. Han sprang ut och sade att han skulle slå ihjäl dem. Han sprang efter dem runt hela byn spritt naken. - Under skördetiden brukade man låta honom "hotta krakahål", när man skulle kraka säden. På en gård blev han osams

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

88

4759

med drängen vid ett sådant tillfälle. Drängen tog en krakstör och sade, att han skulle slå ihjäl Mattes, men denne sprang och skrek att drängen blivit tokig. Den gången var han klokare än drängen.

Sina sista levnadsår slapp han vandra. Han blev bortauktionerad av socknen till den lägstbjudande. Han dog på ett litet ställe under Boarydsudd.

Säkerligen har ingen som Höka-Massen gått kring hela socknen och besökt alla dess gårdar. Ingen här väl heller känt sin hemsocken och dess folk så väl som han. Hela socknen var hans hem.

Fabian Karlsson.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

89